

Andrej Kirn (izd.):

ZNANOST V DRUŽBENOVREDNOTNEM SVETU

Zbirka družboslovje, Delavska enotnost, Ljubljana 1988

(557 str. + 68 str. kritičnega uvoda)

Zbornik *Znanost v družbenovrednotnem svetu* je prvovrstni izdajateljski podvig *Delavske enotnosti* in avtorja izbora dr. Andreja Kirna. Gre slej ko prej za prvo knjižno predstavitev tematike (teorije znanosti) in to v kar največjem obsegu. Seveda pa velja kar na začetku povedati, da bo marsikateri zainteresirani bralec pogrešal nekatere klasične tekste. Tako morebiti pristaši analitične filozofije kakšnega Stegmullerja, (post)marksisti Habermasa, pa Adorna, psihologi vsaj Holzkampa, Thea Hermana in Westmeyerja, pedagogi Brezinko in Rombacha itd. Ne zasledimo tudi vrste klasičnih imen teorije znanosti (Kuhn, Lakatos, Feyerabend, Carnap itd.). Vendar ima avtor izbora najbrž svojo dovolj tehtno argumentacijo (ki jo na kratko razgrne na začetku knjige). Kakor koli že, če bi hotel zadovoljiti vsem (upravičenim) interesom, bi moral zbornik obsegati nekajkrat več strani, pa bi še vedno izpadlo veliko izjemno relevantnih in za posamezni bralski interes nenaadomestljivih avtorjev oz. tekstov. Kirn se je v izboru odločil za kombinacijo tekstov "železnega repertoarja" in specialnih tem (ter avtorjev), ki jih širši krog zainteresiranega bralstva prvič srečuje pogosto šele v tem izboru.

Kirn je celoten zbornik razdelil na pet poglavij. V prvo poglavje (*Znanost v svetu življenja in družbe*) je uvrstil klasične tekste Husserla, Manheima in Poppra, kjer prva dva avtorja nekoliko štrlita iz ozkega pojmovanja teorije znanosti. V drugem poglavju (*Vrednotne predpostavke in razsežnosti znanosti*) je uvrstil obveznega Webra in najbolj "popperjanskega Nemca", Hansa Alberta ter Moma Katuzianov tekst, ki odpira vprašanja znanstvenosti in problemov, ki jih takšen status odpira v ekonomiji. Sledita dve zanimivi poglavji (*Znanost, etika in odgovornost* ter *Znanost v kontekstu in navzkrižju z družbenopolitičnim tehnološkim odločanjem*), kjer več avtorjev, ki jih "nespecializirani" bralci pogosto šele v tem izboru prvič srečajo, predvsem odpirajo in (vsaj delno) tudi odgovarjajo na nikoli do konca razrešljiva vprašanja etike, etičnih mej in dilem, družbene odgovornosti znanstvenega početja, političnih konsekvenc, navzkrižja tehnicističnega uma itd. Zbornik se zaključuje s poglavjem (*Revizija standardnega pogleda na znanost*), v katerem sociolog Michael Mulkey ter Ilya Progogine (skupaj z Isabelle Stengersovo) skušajo podati vizije novih paradig znanstvenega mišljenja ob prehodu v 21. stoletje. Za uvod v zbornik urednik dr. Kirn poda izčrpno kritično študijo, ki približno sledi problemom, kot jih odpirajo avtorji v posameznih sklopih. Kirn posveti zlasti veliko pozornosti eksplikaciji pojma ideologija (geneza pojma in sodobna pojmovanja) ter njeno zvezo z vprašanji znanosti in znanstvene nevtralnosti. Ob koncu svoje uvodne študije poda Kirn tudi obsežen izbor literature o vprašanjih, ki jih odpira naslov zbornika. Sploh pa je za zbornik značilno, da je nadpovprečno dobro opremljen z znanstvenim aparatom.

Omeniti velja morebiti še na videz obrobno terminološko novost tega zbornika. Kirn uvaja namesto običajno uporabljane termin "vrednotna vezanost, ne/nevtralnost" novo obliko "vrednotna vezanost, nel/nevtralnost". Stara oblika, ki smo jo najpogosteje samoumevno uporabljali, se je tako razkrila kot slovnično (in tudi vsebinsko) manj ustrežna in najbrž lahko pričakujemo, da se bo nova oblika termina splošno uveljavila.

Tudi ta zbornik še enkrat (vsaj delno) potrjuje misel, ki jo lahko izrečemo z Nietzschejem, ki je nekje zapisal: "Das Problem der Wissenschaft kann nicht auf dem Boden der Wissenschaft erkannt werden". Po drugi strani pa znanost in znanstveniki vendarle ne morejo iskati nekaj zunaj nekoga ali nekaj, ki bi "namesto" in "na mestu" znanosti (Althusser) raz/reševal(o) znanstvene probleme. Večni in univerzalni problemi znanosti (vrednotna ne/nevtralnost, pristranost, etični problemi, ki jih znanstveno početje odpira, odnos med navoslovnimi, "eksaktnimi" in družboslovnimi, "mehkimi" znanostmi itd. itd.) nujno zahtevajo aktivno refleksijo vseh znanstvenikov "specialistov"; nobena filozofija znanosti, sociologija znanosti itd. ne more tega storiti mimo njih. In

zadnje čase vse več znanstvenikov (tudi naravoslovcev in tehnikov) spoznava to resnico in se aktivno prevprašuje o problemih in mejah lastne produkcije.

Zgodovina teorije znanosti je pravzaprav zgodovina "spora o pravi metodi", v katerem znameniti "Positivismusstreit" v nemški sociologiji šestdesetih let (Adorno, Habermas, Popper, Albert...) ni ne prvi in slej ko prej ne zadnji vrh. Spor o metodah v njegovih "klasičnih" formah sega vse nazaj do začetkov teorije znanosti v francoski šoli Épistémologie (Duhem, Brunschvicg), pa do še zgodnejše Kantove "Prolegomene" (1783) in "treh kritik", ki predstavljajo nekakšno filozofsko podlago teorije znanosti. Še zgodnejša obravnavanja spoznavnoteoretskih in znanstvenoteoretskih vprašanj so se vezala v glavnem zgolj na aktualne in konkretne probleme posameznih raziskovanj in spremljajočih pojavov in dilem ter jih zato težko prištevamo k "čistim", "pravim" spoznavnoteoretskim problemom teorije znanosti (Romabch je zato nekje spor o metodi v tem predspoznavnoteoretskem obdobju označil s karakterjem "ambulantne spoznavne teorije").

V "sporu o pravi metodi" pomeni termin metoda (fr. méthode, iz gr. /methodos = pot k čemu; od = pot) spoznavnoteoretsko osnovo raziskovalnega procesa in predvsem "usmeritev", ki jo zastopa znanstvenik v svoji stroki. Tako bi torej lahko rekli, da "metoda" v tem kontekstu ne pomeni način obravnave in obdelave raziskovalnega "objekta" oz. "predmetnega področja" v smislu "tehnike" (zbiranja in obdelave podatkov), ampak predvsem "pot" oz. "pristop" k nekemu določenemu objektu oz. predmetnemu področju, v katerem mora biti opredeljen predvsem naš temeljni odnos do tolmačenja specifičnih kategorij in terminov, ki ob raziskovanju nastopajo, ter opredeliti (in argumentirati) našo spoznavnoteoretsko pozicijo, s katero objekt našega raziskovanja zapopademo. Ta pomenski dualizem je še zlasti pomembno poudariti zaradi tega, ker se je pokazalo, da - ko se je "Positivismusstreit" razširil na specialna družboslovna področja (npr. psihologijo, pedagogiko) - je veliko nesporazumov in razhajanj koreninilo ravno v mešanju obeh rab termina metoda.

Preseganje "klasičnih form" spora o pravi metodi pomeni predvsem Webrova premestitev spora na raven t.im. "spora o vrednotni nevtralnosti". Max Weber, sloviti profesor nacionalne ekonomije in sociologije na univerzah v Berlinu, Heidelbergu, Freiburgu in Münchnu, je s svojimi spisi o metodoloških vprašanjih družbenih znanosti, ki jih je spisal pred in po prvi svetovni vojni, sprožil neskončni val polemik, ki so se jih udeležili najeminentnejši filozofi, spoznavni teoretiki in družboslovci od zgodnjega Sprangerja, M. Schelerja, Mannheima preko udeležencev sociološkega "pozitivismusstreita" vse do današnjih avtorjev in njihovih dilem. Weber je leta 1904 v svojem "principu vrednotne nevtralnosti znanosti (cf. "Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis") poudaril, da je razmerje med znanostjo in "prakso" stvar, ki je ne more principielno razreševati znanost kot taka, ampak zgolj voljno delujoči posameznik, "ki po svoji lastni vesti in svojem osebнем svetovnem nazoru presoja in izbira vrednote, o katerih je govor. Znanost mu lahko pomaga, da se ozave, da vse delovanje in seveda glede na okoliščine tudi nedelovanje pomeni glede na posledice negibanje k nekim vrednotam in s tem - kar se dandanes še zlasti pozablja - praviloma proti drugim vrednotam. Narediti izbor pa je stvar posameznika". Zato po Webru empirična znanost ne more nikogar poučevati kaj je treba, ampak zgolj kaj zmore in - pod določenimi pogoji - kaj hoče. S tem pa je Weber prišel do pomembnega in še vedno aktualnega sklepa, ki ga je formuliral takole: "Res je, da se osebni svetovni nazori na področju naše znanosti vseskozi vpletajo tudi v znanstveno argumentacijo, jo vedno znova zamegljujejo ter dopuščajo različno ocenjevanje teže znanstvene argumentacije celo na področju ugotavljanja enostavnih kavzalnih zvez, s čimer rezultat zmanjšuje ali večja izgleda osebnih idealov: možnost, da hočemo kaj določenega." Tako torej že Weber radikalno loči med vrednotnimi sodbami in samimi dejstvi in kategorično zaključí, da zato "politika ne sodi v predavalnico". Ob tem pa se premalo zaveda, da je "politika" imanentna že samim dejstvom, kar načelno sledi tudi njegovega zgornjega izvajanja.

Kakšne so perspektive vprašanj vrednotne (ideološke) vezanosti glede na zgornje Webrovo fondiranje problema in glede na (neodločen) izid "spora o pozitivizmu v

nemški sociologiji"? Kakšna je perspektiva alternative - klasično rečeno - nomološki ali idiografski pristop k razreševanju spoznavnoteoretskih dilem družboslovja; in koliko je naravoslovje (zaradi principiellno kavzalne narave njenih dejstvenih razmerij) v privilegiranem položaju, glede na družboslovje? Ali obstoja vizija nove enotnosti znanosti, kot se sprašuje Winifred D'Avis?

Zdi se, da je zadnji modni trend v teoriji znanosti odmik od starega, še na tradiciji "spora o pozitivizmu v nemški sociologiji" temelječega "kritičnega soočanja". Sedaj, vsaj na nemški sceni zopet iščejo možnost t.im. "kritične sinteze". Utemeljujejo jo z nekakšnim dualizmom (hkratnim upoštevanjem) etičnih in spoznavnometodoloških principov. Tako imenovana "zavestna pristranost" angažiranega znanstvenika (modni termin sedemdesetih let) se postavlja predvsem kot etični princip, ki mora upoštevati kar največ temeljnih metodoloških principov eksaktnosti.

O teh dilemah podaja Kirnov zbornik obilo zanimivega branja.

Vlado Mihelj